

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN EN AAN DE TWEEKERKENSTRAAT

An Van den Bremt¹ en Geert Vermeiren²

1. Inleiding

Voorafgaand aan de aanleg van een ondergrondse parkeergarage onder het Sint-Pietersplein werd er op 31 juli 2002 gestart met een archeologisch vooronderzoek. De opgravingen zijn een realisatie van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent en het Stedelijk Parkeerbedrijf. De uitvoering gebeurde in nauwe samenwerking met de Dienst Coördinatie, het Departement Openbaar Domein, de Groendienst en de Dienst Wegen, Bruggen en Waterlopen van de Stad Gent³.

Ongeveer gelijktijdig startte een archeologisch vooronderzoek aan de Tweekerkenstraat. Aanleiding daarvoor waren de plannen voor een groot-schalige nieuwe constructie ten behoeve van de Faculteit Economie en Bedrijfsbeheer. Voor de coördinatie van dit project staat de Directe Gebouwen en Facilitair Beheer van de Universiteit Gent in. Het wetenschappelijke werk is toevertrouwd aan de Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa (onderzoekseenheid middeleeuwse en postmiddeleeuwse archeologie)⁴. De coördinatie van het gehele onderzoek en de globale wetenschappelijke uitwerking stond onder leiding van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent sedert 1973 in.

De aanleg van grote constructies, zoals een ondergrondse parkeergarage, heeft een impact op het archeologisch bodemarchief waarin sporen van het verleden opgeborgen zijn. Het is belangrijk deze sporen goed te onderzoeken en te documenteren vooraleer ze onherroepelijk verloren gaan. De voorbije twee

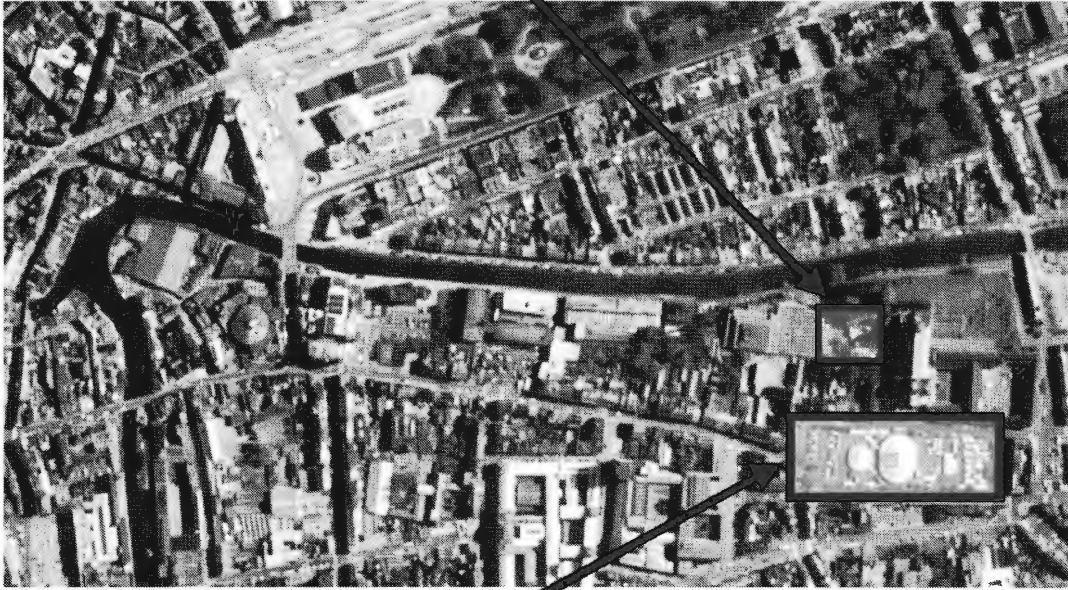
¹ Projectarcheoloog, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent

² Archeoloog, Dienst Stadsarcheologie Gent

³ Met dank aan M.C. Laleman, G. Stoops en alle medewerkers van de Dienst Stadsarcheologie van de stad Gent. En met verder vooral ook dank aan de projectarcheologen M.-A. Bru, J. Huyghe, K. Rutten en D. Vanhee, evenals aan alle projectmedewerkers en vrijwilligers, die het terreinwerk mee hielpen realiseren.

⁴ Met dank aan Prof. Dr. J. De Meulemeester, projectleider P. Willaert, projectarcheoloog C. Ryssaert, archeologen I. Daghelet, S. De Vos, J. Dewulf en C. Van Loon evenals aan alle projectmedewerkers en vrijwilligers, die het terreinwerk mee hielpen realiseren.

Tweekerkenstraat

Sint-Pietersplein

Afb. 1 Algemeen zicht op het Sint-Pietersplein en de Tweekerkenstraat - copyright Universiteit Gent

decennia toonden talrijke wegenwerken op het Sint-Pietersplein aan dat er onmiddellijk onder het wegdek muurresten uit de latere Middeleeuwen bewaard waren gebleven, evenals graven, die zowel met de abdij als met het Sint-Pietersdorp kunnen te maken hebben. Dat gegeven evenals de historische vraagstelling - wat is de betekenis van deze plek voor het ontstaan en de ontwikkeling van Gent⁵ - heeft ertoe geleid dat meteen voor uitgebreide opgravingen in de voorbereidende fase van de grootschalige bouwactiviteiten werd gekozen. Geheel conform het Verdrag van Malta (1992), dat de verantwoordelijkheid van de bouwheer beklemtoont, droegen het Stedelijke Parkeerbureau als de Universiteit Gent de uitvoering van het terreinwerk⁶.

2. Steentijd

Zowel bij de opgravingen op het Sint-Pietersplein als aan de Tweekerkenstraat werd her en der verspreid steentijdmateriaal aangetroffen. Het gaat hoofdzakelijk om residueel materiaal dat vaak verwerkingssporen vertoont en wellicht al een eind van de Blandijnheuvel was afgerold. In de Gentse binnenstad komen bij opgravingen regelmatig steentijdvondsten aan het licht. Meestal gaat het om geïsoleerde vondsten van vuursteen of aardewerk. Ze kunnen slechts zelden worden gedateerd⁷.

Tot ieders verrassing werd aan de Tweekerkenstraat een grote hoeveelheid steentijdmateriaal in oorspronkelijke positie aangetroffen⁸ (afb. 2). Het gaat om twee concentraties vuurstenen artefacten, van elkaar gescheiden door muurfundamenten van de middeleeuwse Onze-Lieve-Vrouwekerk. De eerste concentratie bestreek een zone van 3 m², de tweede van slechts 2 m². In totaal werden er 1300 stuks vuursteen verzameld, waaronder 765 chips en 528 artefacten groter dan 1 cm (afb. 3, 4). Voorlopig en in afwachting van verdere detailstudie kan een datering worden voorgesteld op de overgang van Epipaleolithicum naar Mesolithicum, omstreeks 9600-9000 voor onze tijdrekening⁹. Deze vondstenconcentraties geven meteen aan dat de geschiedenis

⁵ Voor de algemene historiek verwijzen we naar de bijdrage van M.C. Laleman in ditzelfde bundel, en de daar vermelde referenties.

⁶ Deze bijdrage biedt een eerste voorlopig overzicht van de belangrijkste archeologische vaststellingen. Beide opgravingen en alle doelaspecten dienen nog verder uitgewerkt, wat ongetwijfeld heel wat nieuwe en /of bijkomende resultaten zal opleveren. De eerste voorlopige resultaten werden voorgesteld op het Blandinium-colloquium van 24 april 2004.

⁷ CROMBE, P., SERGANT, J. & VAN DER HAEGEN, G., *Prehistorische vondsten op het Goudenleeuwenplein*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1998, jg. 22 nr. 1, pp. 4-9.

⁸ RYSSAERT, C., PERDAEN, Y. & VAN DEN BREMPT, A., *Een verrassende steentijdvondst te Gent - Tweekerkenstraat*, in: *Notae Prehistoricae* 23, 2003, pp. 45-53.

⁹ Met dank aan Dr. P. Crombé, Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent.

*Afb. 2a en B De steentijdconcentraties in hun oorspronkelijke positie -
copyright Universiteit Gent*

*Afb. 3 Enkele voorbeelden van lithische artefacten -
copyright Universiteit Gent*

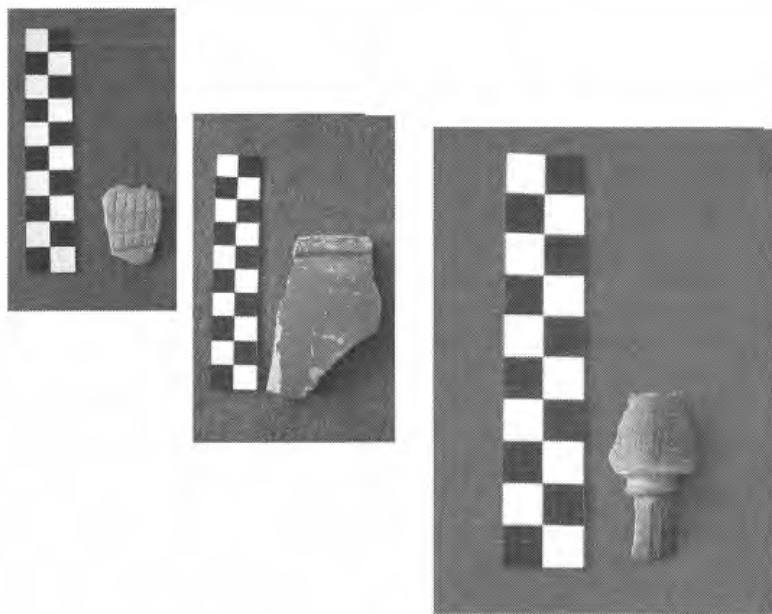

*Afb. 4 Enkele voorbeelden van lithische werktuigen (schrabbers) -
copyright Universiteit Gent*

van de menselijke aanwezigheid op de Blandijnberg veel eerder begon dan in de Ijzertijd of de Romeinse tijd, zoals tot op heden kon worden aangenomen.

3. De Romeinse periode

Bij de opgravingen aan de Tweekerkenstraat werden verschillende archeologica opgegraven, die met zekerheid aan de Romeinse periode kunnen worden toegeschreven (afb. 5). Het gaat voornamelijk om aardewerkscherven, waarvan er enkele met zekerheid kunnen gedateerd worden. Allereerst is er een fragment van een terra-nigra-beker met radstempelversiering, mogelijk afkomstig uit de Champagnestreek¹⁰. Vervolgens is er een fragment onversierde terra sigillata van het type Dragendorff 37 en tenslotte brachten de opgravingen een fragment van een bronzen fibula aan het licht. Deze drie archeologica dateren ten vroegste uit de 2de eeuw, maar zijn eerder in de 3de eeuw van onze tijdsrekening te situeren. Ze verruimen de kennis over de schaarse materiële getuigen van menselijke aanwezigheid in de Romeinse tijd op de Blandijnberg.

*Afb. 5 Romeins materiaal afkomstig uit de Tweekerkenstraat -
copyright Universiteit Gent*

¹⁰ Met dank aan W. Declercq en P. Monsieur voor deze informatie.

4. Van de 5de tot de 9de eeuw

Op het noordelijke deel van het Sint-Pietersplein, werden twee (gedeeltelijk bewaarde) parallelle oost-west-georiënteerde grachten onderzocht (afb. 6). Beide grachten hebben een zandige, lichtbruine tot grijze vulling en zijn bewaard over een afstand van 11 tot 15 m. De gemiddelde breedte bedroeg 0.75 m, de maximale ongeveer 1.40 m. Vermoedelijk gaat het om twee afwateringsgrachten, zoals blijkt uit de uitgeloopte vulling. Water dat van hoger op de Blandijnheuvel langs deze zijde afliep, werd in deze grachten vermoedelijk opgevangen en zo deels afgevoerd naar de Schelde. Aan de hand van een radiokoolstofdatering op botmateriaal kan de vulling in respectievelijk 590-640 en 595-645 van onze tijdrekening worden gesitueerd. In de vulling werd zowel een mesolithisch werktuig (silex) aangetroffen, als een secundair verbrande scherf in imitatie Eiffel-waar. Deze laatste kan afkomstig zijn van een recipiënt uit de laatromeinse tijd of de vroege Middeleeuwen. Mogelijk betreft het dus materiaal afkomstig van hogerop, dat door erosie in deze grachten terecht was gekomen. Beide grachten bevonden zich in een zone zonder latere graven (parochiekerkhof) en kunnen gesitueerd worden op de plaats waar naderhand de noordelijke gevel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk werd opgetrokken.

In de zuidwestsector van het Sint-Pietersplein, onder de straat, kwamen twee bijzettingen in volle grond aan het licht die thans met geen enkele andere structuur of spoor kunnen in relatie gebracht worden. (afb. 7). Op een van de skeletten werd radiokoolstofdatering¹¹ toegepast, wat leidde tot 81.2 % kan voor een datering tussen 650 en 750 en 14.2 % voor een datering tussen 740 en 770 van deze tijdrekening. Deze Karolingische graven zijn de oudste bekende bijzettingen op de Sint-Pieterssite.

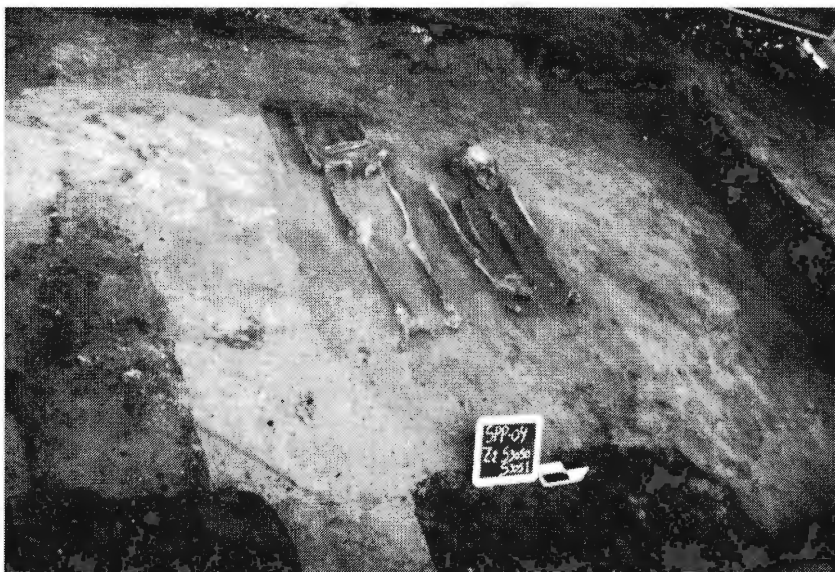
In en bij een middeleeuwse muur, een afscheiding van het abdijareaal, troffen de onderzoekers aan de Tweekerkenstraat sporen van roodgekleurd zand en verbrande kalksteen aan. Deze sporen tonen opvallend veel gelijkenis met de restanten van een kalkovencomplex dat in 1973-1975 meer zuidelijk op de helling van de Blandijnberg, in de oostelijke buitentuin van de Kunsthal Sint-Pietersabdij, werd opgegraven¹². Mogelijk verwijzen ze ook hier naar de ter plaatse verbranding van Doornikse steen voor de vervaardiging van kalkmortel en pleister. Bij de vroegere opgravingen werd die bedrijvigheid geassocieerd met bouwwerkzaamheden ten tijde van lekenabt Einhard in het tweede kwart van de 9de eeuw. Of deze hypothese voor het geheel kan worden aangenomen, moet verder onderzoek uitwijzen.

¹¹ C14-datering onder leiding van Ingenieur Mark Van Strydonk, Koninklijk Instituut voor het kunstpatrimonium.

¹² LALEMAN, .C., *Het kalkovencomplex*, in: *De Sint-Pietersabdij te Gent. Historisch en archeologisch onderzoek*, Gent, 1977-1979, pp. 120-140.

*Afb. 6 Doorsnedes van de afwateringsgrachten uit de 5de-9de eeuw -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie*

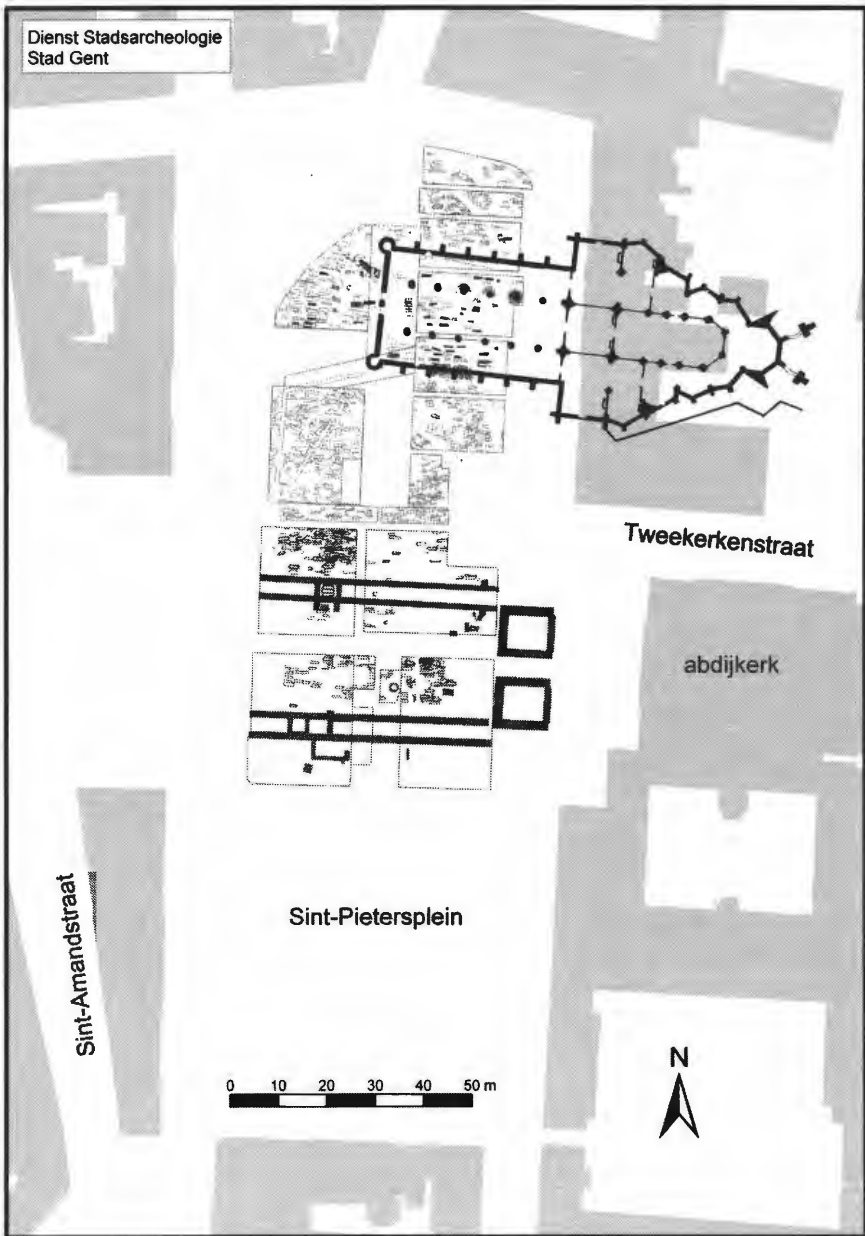

Afb. 7 Bijzettingen in volle grond (7de-8ste eeuw) -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

5. Het atrium

In het midden van het Sint-Pietersplein konden, over de volledige breedte van het plein, heel wat structuren in Doornikse breuksteen worden onderzocht. Het gaat meer bepaald om twee parallelle, oost-west-georiënteerde gangen die over de volledige breedte van het middenplein werden vastgesteld. Deze gangen werden in het originele concept en/of door latere aanpassingen voorzien van onderverdelingen en bijgebouwen (afb. 8).

De twee parallelle gangen werden zowel in fundering als deels in opstand aangetroffen, maar er waren eveneens zones waar ze slechts in uitbraaksporen konden worden onderzocht. De funderingen van deze constructie waren opgebouwd met Doornikse kalksteen, voornamelijk onregelmatige platte breuksteen, aangelegd in visgraatverband en droog gemetseld. De fundering was onmiddellijk aangelegd op de natuurlijke bodem. De overgang tussen fundering en opgaand werk werd gekenmerkt door een laagje kalkmortel die rijkelijk over de fundering was uitgesmeerd. Tevens was er een versnijding vast te stellen van 15 tot 20 cm bij de overgang naar het opgaande werk. De opbouw daarvan verschilde volledig van de fundering. Het materiaal bestond uit regelmatigere blokken breuksteen en was verbonden met een beige kalkmortel. Er zijn geen gegevens gevonden die wijzen op het verder toepassen van visgraatverband in de opstand. Beide gangen hebben een minimale lengte van ca. 55 m en een binnenwerkse breedte van ca. 2.60 tot 2.80 m.

Afb. 8 Overzichtsplan met over de volledige breedte van het plein het 10de-11de eeuwse atrium -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

Aan de oostzijde van het plein waren beide gangen moeilijk te onderzoeken omdat ingrijpende afgravingen en de bouw van latere structuren met funderingen en kelders veel hadden verstoord. In het westelijke deel daarentegen was het mogelijk om aanpassingen en onderverdelingen nader te onderzoeken. In deze zone was onder andere vast te stellen dat er een duidelijke symmetrie was tussen beide gangen. Zo kon er telkens, zowel in de noordelijke als in de zuidelijke gang een vierkante onderverdeling/ruimte worden vastgesteld. Beide hadden een binnenwerkse afmeting van ca. 3.30 op 3.75 m. Het gaat waarschijnlijk om structuren die speciaal voor begravingen werden aangelegd. Zo konden in de noordelijke gang binnen deze ruimte drie graven worden onderzocht. Het vermoeden bestaat dat ook in de zuidelijke gang binnen deze ruimte bijzettingen voorkwamen, maar door de aanleg van een jongere bakstenen kelder waren de sporen ervan daar verdwenen.

De opbouw van de funderingen en de breedte van de gangen doen vermoeden dat ze slechts één bouwlaag hadden. Hoe deze ruimtes te betreden waren, of hoe hun uitzicht in opstand was, is niet meer achterhalen. Wel is duidelijk dat bij zowel de noordelijke als de zuidelijke gang men ter hoogte van de vierkante kamers verstevigingen heeft moeten aanbrengen. Een bijkomende bijzonderheid is dat deze gangen de oorspronkelijke topografie van het terrein volgden. Vooral de dalende lijn in oostelijke richting was in het atrium vast te stellen. De funderingen werden trapsgewijs aangelegd. Mogelijk waren er binnen de gangen treden om de niveauverschillen te overbruggen. Het westelijke uiteinde van deze beide gangen blijft onbekend. Ofwel stond er gewoon een afsluitingsmuur, ofwel een noord-zuid-georiënteerde gang die het complex afsloot, ofwel een gebouw. Aan de oostzijde daarentegen sloten beide gangen aan bij twee vierkante constructies, die de resten vormen van de westbouw van een vroegere monnikenkerk.

Dit alles zorgt ervoor dat beide gangen kunnen worden geïnterpreteerd als een langwerpige atrium, gelegen ten westen van de toenmalige abdijkerk. Typologisch zijn al deze gebouwresten te situeren in late 10de en de 11de eeuw. Mogelijk zijn ze te linken aan de restauratiewerken van het klooster, die graaf Arnulf I (918-965) startte en de volgende decennia werden verdergezet¹³. De opgegraven gebouwstructuur kan een onderdeel geweest zijn van deze bouwcampagne.

Zoals aangehaald werden er aan de oostzijde van het atrium twee vierkante structuren van Doornikse kalksteen aangetroffen (afb. 9). Ze zijn gelegen ten westen van de huidige barokkerk. Beide structuren zijn ca. 10.60 op 10.60 m

¹³ Zie onder meer: VERHULST, A., *De restauratie van de abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs te Gent tijdens de 10e eeuw*, in: *Feestbundel D.P. Blok*, Hilversum, 1990, pp. 336-342.

Afb. 9 De 10de-11de eeuwse westbouw van de monumentale monnikenkerk - copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

en liggen ca. 4.50 m uit elkaar. De dikte van de muren bedraagt ca. 1.90 m. De opbouw van de funderingen, alsook de breedte, is bij deze torens iets anders dan bij het atrium. Ze hadden trouwens een veel zwaardere constructie te dragen. De buitenzijden waren opgebouwd met vrij regelmatige blokken Doornikse kalksteen. De binnenvulling bestond uit onregelmatig steenmateriaal en een beige groenachtige kalkmortel. Hierbij was opnieuw gebruik gemaakt van visgraatverband. Zoals het atrium rustten deze structuren rechtstreeks op de natuurlijke bodem. De restanten hadden nog een maximale bewaarde hoogte van ca. 0.50 m. Alles wijst erop dat we hier te maken hebben met de voorbouw van een kerk. De bouwwijze vertoont een duidelijke gelijkenis met deze van het atrium en kan in de 10de-11de eeuw worden gesitueerd. Beide vierkante structuren kunnen voorlopig worden geïnterpreteerd als twee torens of torenvolumes van de westbouw van een monumentale monnikenkerk met centrale toegang. Geschreven bronnen vermelden dat aartsbischop Egbert van Trier een westbouw wijdde in 979¹⁴, en dit kan in overeenstemming worden gebracht met de opgegraven structuur.

Ook aan de Tweekerkenstraat werden sporen en archeologica aangetroffen die in de 10de eeuw kunnen worden gesitueerd. Het ging onder meer om een donkere humeuze laag die de helling van de Blandijnberg naar de Schelde volgde en grondsporen die zich onder deze laag bevonden. Deze laag bevatte een grote hoeveelheid aardewerkscherven, maar ook een hoeveelheid dierlijk botmateriaal. De samenstelling van het aardewerkmateriaal geeft een datering in de 10de eeuw. Zowel het aardewerk als het dierlijk botmateriaal worden momenteel nog verder onderzocht. Een belangrijke vaststelling is wel de gelijkenis, zowel in opbouw als in samenstelling van het vondstenmateriaal, tussen de humeuze laag in de Tweekerkenstraat en *laag A*, aangetroffen in de oostelijke buitentuin van de Sint-Pietersabdij.¹⁵

Hoe verhouden het atrium en kerk zich nu tot elkaar. De noordelijke gang van het atrium is gelegen aan de noordwesthoek van de noordelijke kerktoren. De zuidelijke gang is gelegen aan de zuidwesthoek van de zuidelijke toren. Door de vele verstoringen en het nivelleren van het plein is het echter niet meer mogelijk om de exacte verbinding tussen beide te onderzoeken. Mogelijk behoren ze tot eenzelfde bouwfase. Logischerwijze zal men eerst de kerkconstructie volledig hebben opgetrokken en daarna het atrium. Beide constructies kunnen tot één concept hebben behoord maar de bouw kan gefaseerd verlopen zijn, wat inhoudt dat het atrium aldus niet noodzakelijk diende ingewerkt te zijn in de torens van de kerk.

¹⁴ DECLERCQ G., *Heiligen, lekenabten en hervormers*, in: *Ganda & Blandinium*, Gent, 1997, p. 32.

¹⁵ RAVESCHOT, P. 1989, *Céramique peinte du Haut-Moyen Age découverte à Gand (Belgique) et présumée du Nord de la France, Actes du colloque de Lille*, pp. 231-241.

Het bestaan van een langwerpige atrium ten westen van een voornamelijk monastieke of collegiale kerk is vrij uniek voor de Lage Landen en was voorheen nog niet als hypothese vermeld voor de Sint-Pietersabdij¹⁶. Hoewel de verdere uitwerking van dit gegeven en de studie van het atrium nog niet afgewerkt zijn, blijkt dat er heel wat parallellen te vinden zijn bij de Ottoonse architectuur in de 9de-10de eeuw¹⁷. Zoals bijvoorbeeld bij de Dom van Köln en bij de abdij van Marmoutiers. Opvallend is tevens de gelijkenis met Lorsch, maar het atrium evenwel vroeger, in de Karolingische tijd, wordt gesitueerd.

6. Het grafveld van het atrium

Bij het atrium hoorde een grafveld, waarvan 285 graven en 1 knekelput werden opgegraven. Meerdere graftypes waren te onderscheiden: begravingen in volle grond, houten kisten, en graven van het antropomorfe type. Bij deze laatste, in totaal een 92 grafstructuren, kan men nog verschillende subtypes onderscheiden. Ze benaderen evenwel alle de vorm van het menselijke lichaam en waren aan de binnenzijde afgewerkt met pleister en een rood finerlaagje. Alle bijzettingen waren met het hoofd naar het oosten georiënteerd.

In een graf van het antropomorfe type, meer bepaald graf S1647, werd onder het hoofd van de overledene, een steentje van 12.2 bij 12.2 cm en 4.5 cm dik, aangetroffen (afb. 10, 11). De mooi gebeitelde Latijnse inscriptie op de bovenzijde en de randen verhaalt dat de overledene Vulferus heette, een leek die op de 4de Iden van februari 1013 (10 februari 1013) overleed. De tekst, en ook de afkortingstekens, zijn fijn geschikt binnen horizontale lijnen in een afgelijnd vierkant. De tekst op de keerzijde is lossier van structuur, lijkt zowat neer gekrabbeld en vermeldt vrij vertaald: *Als je me ook ziet, dan smeeek ik je me te laten rusten.*

¹⁶ In verscheidene geschreven bronnen wordt een atrium vermeld, waarmee zowel een dergelijk ten westen van de abdijkerk gelegen structuur als de naast de kerk gelegen kruisgang kunnen worden bedoeld. M.C. Laleman opperde de veronderstelling dat er bij de middeleeuwse monnikenkerk van Sint-Pieters mogelijk een atrium kon bestaan hebben, misschien op de plaats van het voorplein voor de barokkerk, zie: LALEMAN, M.C., *De Sint-Pietersabdij te Gent. Dertien eeuwen geschiedenis en cultuur*, Gent, 1992, p. 37. E. Dhanens suggereert het bestaan van een vierkant atrium onder het koepelgedeelte van de huidige barokkerk, wat zeker niet het geval is. Zie DHANENS, E., *De ring van Sint-Duustan. De voormalige Sint-Pietersabdijkerk en haar kunstpatrimonium*, Gent, 2003, p. 54 en passim.

¹⁷ Zie onder meer: BINDING, G. & UNTERMANN, M., *Kleine kunstgeschichte der mittelalterlichen Odenbaukunst in Deutschland*, Barenstadt, 2001, passim.

*Afb. 10 Antropomorf graf
S1647 "Vulferus" -
copyright Stad Gent, Dienst
Stadsarcheologie*

*Afb. 11 Het steentje uit graf S1647 met de Latijnse inscriptie -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie*

.+. HIC . REQVI
 ESCIT . VVL
 FERVS . LAI
 CVS . QVI . OBI
 IT . III . I(DVS) . FEB(RVA)R(II)

ANNO . D(OMI)NIC(E)
 INCARNAIT
 ONIS . MILLE
 SIMO . XIII. +

ME QVI
 CV(M)Q(VE) VIDES
 I(M)MOTV(M) QVE
 SO RELINQVAS

Vulferus behoorde tot een gegoede familie die de betekenis van het schrift kende¹⁸. Het grafsteentje is trouwens uniek, omwille van de lekencontext. Andere gelijktijdige voorbeelden, onder meer in Gent¹⁹ en Ronse²⁰, verwijzen naar abten.

In de noordelijke gang van het atrium werden eveneens drie antropomorfe graven aangetroffen die qua ligging duidelijk verschilden van de rest van het grafveld. De drie graven lagen naast elkaar en waren west-oost-georiënteerd binnen de afgebakende vierkante ruimte (afb. 12). Deze trapeziumvormige graven waren uitgehouwen in de zandsteen van de natuurlijke bodem. Bij één graf was duidelijk nog de rand zichtbaar van het grafdeksel. Doch bij geen enkel graf werd een grafsteen aangetroffen. De binnenzijde was voorzien van een rode afwerkingslaag. Er werden geen grafgiften aangetroffen. De overledenen worden omschreven als drie mannen die overleden zijn rond hun 30ste. Ze waren alle drie ca. 1.80 m groot en hadden vergelijkbare spieraandoeningen. Algemeen kan worden gezegd dat zij in vrij goede gezondheid verkeerden, maar ter hoogte van de knieën, de schouders en bovenarmen waren er duidelijk aandoeningen. Deze zouden te wijten zijn aan paardrijden en boogschieten/zwaardvechten²¹. Hun ligging binnen de vierkante ruimte en de specifieke kenmerken wijzen duidelijk op een belangrijke status.

¹⁸ Met dank aan Prof. Dr. G. Declercq, Vrije Universiteit Brussel, die dit identificatiesteentje verder bestudeert.

¹⁹ DE SMIDT, F., *Opgravingen in de Sint-Baafsabdij te Gent. De abdijkerk*, Gent, 1956, pp. 251-266.

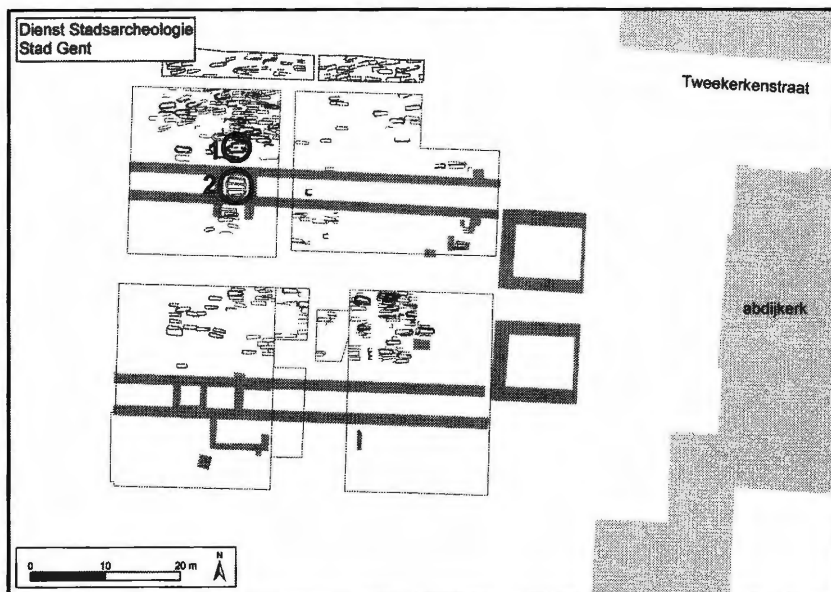
²⁰ ROOSSENS, H. & MERTENS, J., *De oudheidkundige opgravingen bij St. Hermes te Ronse*, in: *Cultureel Jaarboek Provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1950, pp. 9-19.

²¹ Antropologisch onderzoek door M. Vandenbruaene, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, Brussel.

Afb. 12 De afgebakende vierkante ruimte in de noordelijke gang van het atrium met drie trapeziumvormige graven - copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

Algemeen zit het grafveld geconcentreerd in en rond het atrium, voor de monnikenkerk (afb. 13). De graven ten noorden van het atrium zijn echter vermengd geraakt met jongere begravingen van het parochiekerkhof. Ten zuiden van de zuidelijke gang werden geen graven meer aangetroffen. Ofwel was dit zuidelijke deel van het plein steeds een tuingedeelte, wat eventueel een verklaring kan zijn voor het ontbreken van begravingen. Een andere mogelijkheid is dat door het nivelleren van het plein het merendeel aan sporen in die zone en aldus ook de graven verdwenen zijn.

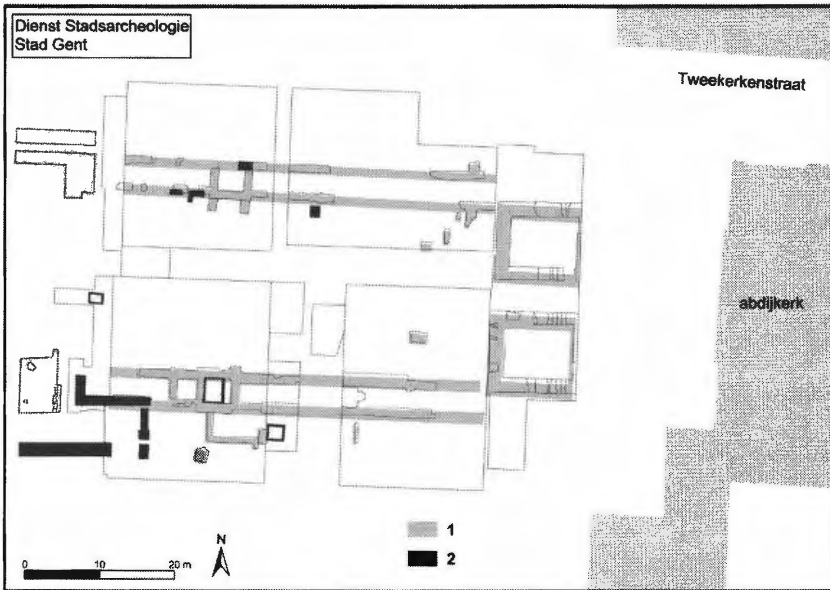

Afb. 13 Algemeen zicht op het atrium en grafveld.
 1: graf Vulferus; 2: 3 graven binnen vierkante ruimte. -
 copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

Het graf van Vulferus behoorde ongetwijfeld tot een begraafplaats van gegoede leken die in het kielzog van de graaf de abdij *In Monte Blandino* steunden en haar bescherming opzochten. De monnikenkerk was als laatste rustplaats voorbehouden voor de grafelijke familie. De mogelijkheid voor de edelen om zo dicht mogelijk bij de graaf een laatste rustplaats te vinden, was dan begraven te worden in het atrium. De religieuzen werden waarschijnlijk ten noorden en ten oosten van de monnikenkerk begraven. Wanneer de begraafplaats van het atrium ophield te bestaan, kon bij het terreinwerk niet met zekerheid worden uitgemaakt. Mogelijk geschiedde dit in de latere 11de of de 12de eeuw.

7. Tussen atrium en abtshuis

De zeer fragmentarische muurresten en hun onzekere dateringen bemoeilijken de interpretatie van de sporen tussen het complex uit de 10de-11de eeuw en het latere abtshuis (vanaf de 15de eeuw). Kenmerkend was het gebruik van baksteen en door de teloorgang van het atrium. De nieuwe structuren waren over het algemeen opgetrokken met bakstenen van 29 x 14 x 7 cm of van 27 x 11 x 5.5 cm en opgevoegd met beige kalkmortel. Er waren eveneens structuren met recuperatie van Doornikse kalksteen. Globaal gezien kunnen deze constructieresten in de 13de-14de eeuw worden gesitueerd (afb. 14).

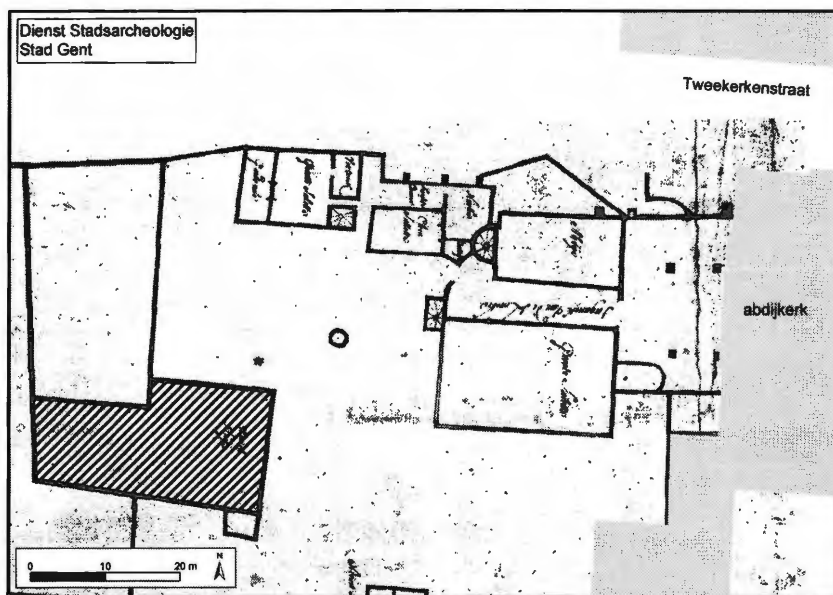

Afb. 14 Overzicht van de baksteenmuurfragmenten uit de 13de-14de eeuw.
1: oorspronkelijk atrium; 2: 13de-14de eeuwse -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

De aan deze periode gelinkte constructies bevinden zich voornamelijk in de zuidwestsector van het voormalige atrium. Of de meest noordelijke gang en de oostzijde van de zuidelijke gang werden afgebroken of nog in gebruik waren, was niet met zekerheid te achterhalen. Op het eerste gezicht waren de diverse relicten niet te associëren met gebouwen of constructies. Toch bleek enige duiding mogelijk aan de hand van het *Rode Plan*²², dat een 15de-eeuwse situatie in beeld brengt²³ (afb. 15). Zo kunnen een aantal muren onderdeelen geweest zijn van een washuis dat wellicht enige tijd samen bestaan heeft met het 15de-eeuwse abtshuis.

²² Rijksarchief Gent (verder RAG), kaarten en plannen, nr. 205.

²³ LALEMAN, M.C., *De infirmerie van het "rode plan"*, in: *De Sint-Pietersabdij te Gent. Historisch en archeologisch onderzoek*, Gent, 1977-1979, deel 1, p. 159-168.

Afb. 15 Pode plan. Zich op de 15de eeuwse situatie, met aanduiding van het washuis -

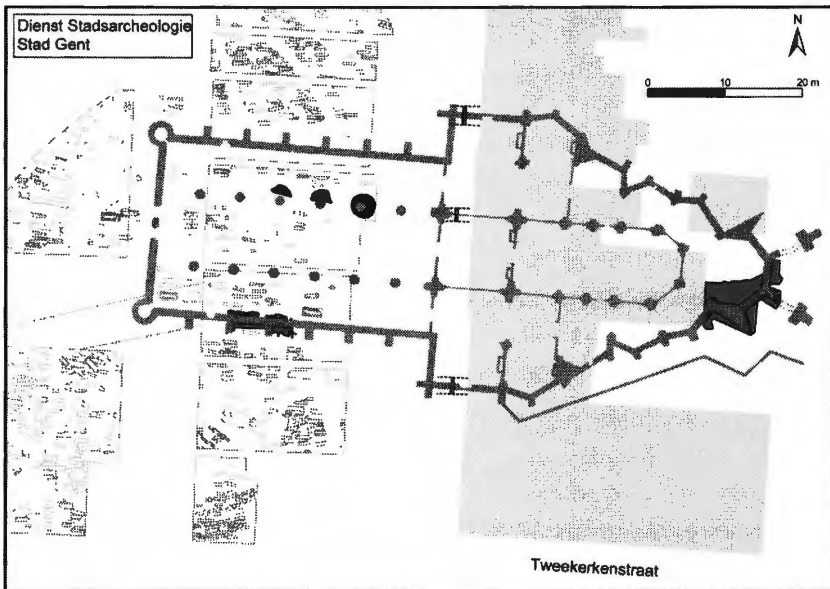
copyright Rijksarchief, fonds kaarten en plannen

8. De Onze-Lieve-Vrouweparochie

In de noordelijke zone van het Sint-Pietersplein en op het terrein aan de Tweekerkenstraat ontwikkelde zich het religieuze centrum van de parochie. Bij het onderzoek op het plein kwamen funderingsresten van drie pijlers aan het licht, evenals puinresten van de zuidelijke buitenmuur van de benedenerk. De resten van de parochiekerk beperkten zich daar tot deze sporen, maar leverden toch voldoende informatie om aan de hand van bewaarde plannen²⁴ de kerk perfect op het huidige kadaster te situeren. Ook de ligging van de graven, of beter het ontbreken in bepaalde zones, hielp bij het lokaliseren van de kerkmuren. De aangetroffen elementen kunnen worden gelinkt aan een vermoedelijke 13de-eeuwse, gotische kerk (afb. 16).

Bij de opgravingen aan de Tweekerkenstraat kwamen imposante muurresten van Doornikse kalksteen aan het licht, die eveneens aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk kunnen worden gelinkt. De fundamenten stemmen overeen met de zuidoostkant van de koorpartij. Er konden twee bouwfases worden onderscheiden. De oudste fase bestond voornamelijk uit grote blokken Doornikse

²⁴ Vooral de plattegrond bewaard in het Rijksarchief, RAG, kaarten en plannen, nr. 202.

Afb. 16 Grondplan van de parochiekerk geprojecteerd op de archeologische sporen -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie, copie

kalksteen, verbonden met een gele kalkzandmortel. Het muurwerk van een tweede fase werd over de oudere relictten heen gebouwd en omvatte in de funderingen behalve Doornikse steen ook onregelmatige blokken witte kalkzandsteen en baksteen. Het opgaande werk was opnieuw samengesteld met grote regelmatige blokken van Doornikse steen.

Tussen beide opgravingen in leidden archeologische waarnemingen naar aanleiding van werken aan nutsleidingen tot de registratie van enkele muur- en funderingsresten van Doornikse kalksteen, die eveneens bij de Onze-Lieve-Vrouwekerk hoorden. Het meest zuidelijke fragment, met nog een duidelijke overgang van fundering naar opgaand werk, maakte waarschijnlijk deel uit van de zuidoostelijke hoek op de overgang van benedenkerk naar transept. Een meer noordelijk fragment dat enkel in fundering bewaard was, hoorde vermoedelijk bij de kettingmuren van de noordelijke funderingsfragment hoorde wellicht bij de noordwestelijke transepthoek.

De geschreven bronnen gewagen van het bestaan van een Onze-Lieve-Vrouwekerk met bijbehorende parochie in de 11de eeuw. De opgegraven relict en het beeldmateriaal²⁵ dat van deze Onze-Lieve-Vrouwekerk bewaard bleef, getuigen van een gotische, vermoedelijk 13de-eeuwse kerk²⁶. In plattegrond bestond de kerk uit een driebeukige benedenkerk van zeven traveeën, een weinig uitspringend transept en een complexe koorpartij. Het langgerekte halfronde koor werd omgeven door een rondgang en een aantal polygonale kapellen. De oudste afbeeldingen tonen al het resultaat van enkele aanpassingen en verbouwingen, wellicht uit de 15de eeuw en stellen derhalve de kerk voor na de tweede fase muurwerk van de Tweekerkenstraat. Op dit ogenblik zijn er op de opgegraven plaatsen geen sporen bekend van een oudere (parochie)kerk. De Onze-Lieve-Vrouwekerk doorstond de beeldenstormtijd, althans structureel, en bleef fungeren als parochiekerk tot in de Franse tijd²⁷. In 1799 werd ze openbaar verkocht en althans bovengronds gesloopt. In 1809 kreeg de vroegere monnikenkerk het dubbele patrocinium Onze-Lieve-Vrouw Sint-Pieters. In het stadsbeeld herinnerde vooral de naam Tweekerkenstraat nog aan het vroegere naast elkaar bestaan van Onze-Lieve-Vrouwekerk (parochie) en Sint-Pieterskerk (abdij).

9. Het Onze-Lieve-Vrouwekerkhof

In en rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk werden talrijke graven opgegraven. Voor de bewoners van het Sint-Pietersdorp waren de parochiekerk en haar onmiddellijke omgeving een gegeerde begraafplaats. Er konden verschillende graftypes onderscheiden worden: graven in volle grond, houten kistbegravingen, kisten met metaal en hengsels, kisten met metalen vlechtwerk en bakstenen grafkelders. Zoals bij elk kerkhof werden er ook hier heel wat knekelputten aangetroffen. In totaal werden er in de zone van het Sint-Pietersplein 827 graven en 23 knekelputten aangetroffen. Dit getal benadert zeker niet de totaliteit van alle begravingen op het parochiekerkhof. Door opeenvolgende niveleringen moet het merendeel van het kerkhof verdwenen zijn. Wellicht werden vooral de oudste grafniveaus onderzocht. Tevens viel de begrenzing van het grafveld viel alvast zeker buiten het opgravingsterrein.

²⁵ Zie onder meer: DAEM, M., *17e-eeuwse mirakelschilderijen in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Gent*, in: *Oostvlaamse Zanten*, Gent, 1990, jg. 65 nr. 4, p. 227-251; DAEM, M., *Pieter Hals en een 17de-eeuws landschap met de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Sint-Pieters en twee kronings?? Te Gent*, in: *Oostvlaamse Zanten*, Gent, 1993, jg. 68 nr. 1, p. 3-28.

²⁶ Zie onder meer: LEURS, S., *Geschiedenis van de Vlaamse kunst*, Antwerpen, s.d. ,deel I, p. 125-131 en p. 135-136; DERUELLE, M. *De Sint-Pietersabdij te Gent. Archeologische studie*, Gent, 1933, p. 123-163.

²⁷ Met dank aan historicus Daniel Lievois voor het ondersteunende onderzoek van geschreven bronnen en beeldmateriaal.

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

Tevens zijn er duidelijk concentraties terug te vinden van bepaalde types in afgeijnde zones. Zo stelden de opgravers aan de noord- en westzijde van het huidige Sint-Pietersplein voornamelijk bijzettingen in volle grond en eenvoudige houten kistgraven vast. Van deze laatste werden enkel nog spijkers en eventueel een aflijning in de bodem teruggevonden (afb. 17). Naarmate men dichter bij de kerk kwam, hadden meer kisten metaal, zoals verstevigingsbanden, hengsels en handvaten. De kisten met metaal en vlechtwerk vertegen-

Afb. 17 Houten kistgraf-
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie, copie

woordigen in Gent een vrij uitzonderlijk type²⁸ dat voornamelijk binnen de zone van de parochiekerk werd aangetroffen. Hierbij werd de houten kist voorzien van een volledig metalen vlechtwerk, meer specifiek voorzien van horizontale metalen banden waardoor verticale banden geweven werden (afb. 18). In de zone bij het westportaal van de kerk vond men de meest luxueuze graven, met name de grafkelders. Twee grafkelders voor de toegang tot de kerk waren volledig opgebouwd met bakstenen in onregelmatig ver-

*Afb. 18 Houten kist met metalen vlechtwerk -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie*

²⁸ Andere voorbeelden zijn bekend van archeologisch onderzoek op de plaats van de middeleeuwse monnikenkerk van de Bijloke. Stad Gent, Archief Dienst Stadsarcheologie.

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

band en opgevoegd met een bleke kalkmortel (afb. 19). De bodem is bij beide voorzien van een kalkmortellaag en de binnenzijde was met een witte bepleistering afgewerkt. Eén van de grafkelders had aan de oostzijde een rode

*Afb. 19 Bakstenen grafkelder -
copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie*

beschildering met voorstelling van een kruis (afb. 20). In elke grafkelder lag slechts één skelet. Deze beide grafkelders zijn duidelijk een uiting van status, niet alleen door hun opbouw, maar ook door hun ligging. Wie de kerk wou betreden, diende steeds over beide graven te passeren. De grafkelder ten oos-

Afb. 20 De oostzijde van een bakstenen grafkelder met een voorstelling van een kruis -

copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

ten van het portaal kende eenzelfde opbouw als de twee kelders buiten de kerk. Hij was eveneens slechts voorzien voor één begraafing. Ook bij deze grafkelder werd aan de oostzijde een rode beschildering met weergave van een kruis teruggevonden. In de benedenkerk werd slechts één grafkelder aangetroffen. Deze kende een totaal andere opbouw. Hij was namelijk niet voorzien van bepleistering en had geen kalkmortelbodem. Deze kelder was tevens gepland voor verschillende bijzettingen. Opvallend hierbij was dat de grafkuil dieper was uitgegraven dan de wanden van de kelder. Van grafplaten bij deze grafkelders werd niets meer teruggevonden.

Geheel volgens de christelijke traditie werden alle overledenen bijgezet met de blik naar het oosten, zodat men bij de wederopstanding keek naar het hoofdaltaar. De skeletten werden steeds in een gestrekte houding op de rug aangetroffen, met de handen langs het lichaam of gevouwen op bekken of buik. Zoals op een dorpskerkhof kan worden verwacht, werden er mannen, vrouwen en kinderen door elkaar begraven. Uitzonderlijk werden er in de grafcontexten kleine voorwerpen gevonden zoals fragmenten van spelden, devotionalia en knopen of muntjes in een koperlegering. Bijgiften zijn in een christelijke begraafplaats eerder uitzonderlijk. De kleine speldjes die in enkele graven worden aangetroffen, dienden om de lijkwade waarin de dode werd bijgezet, vast te maken. Enkele groene verkleuringen kunnen duiden op de aanwezigheid van koperen of bronzen muntjes. Opmerkelijk was de vondst van een klein kruisje, bij het bekken van een van de onderzochte graven. De voorzijde toont een gekruisigde Christus, terwijl de achterzijde een afbeelding draagt van een Onze-Lieve-Vrouw, geflankeerd door twee kransen.

Op een dorpskerkhof stonden tot in de 19de eeuw doorgaans geen grafstenen, grafmonumenten of epitafen. Dergelijke kentekens waren voorbehouden voor de meer begoede parochianen die in de kerk werden bijgezet. Op het kerkhof rond de kerk werden de doden anoniem begraven. Op historische afbeeldingen ziet men het kerkhof rond een parochiekerk meestal als een groenzone met wat bomen en met soms een kruis of een calvarie. Een kerkhof werd ook meestal als een open ruimte binnen de parochie gezien en had niet enkel als doel te begraven maar was tevens een plaats waar men kon samen komen. Kuilen met beendermateriaal van dierlijke oorsprong, alsook grote kuilen met metaalslakken en metallurgieresten tonen aan dat naast het begraven ook andere activiteiten op het kerkhof werden verricht.

De opgravingen aan de Tweekerkenstraat brachten nog enkele resten aan het licht van muren die voornamelijk fungeerden als keer- en/of afsluitmuur rondom het abdijdomein of als begrenzing tussen abdij en parochiekerk²⁹. De meest indrukwekkende oost-west-georiënteerde muur was in kern van

²⁹ Zie ook: RAG, Departement van de Schelde, nr. 2180/21.

Doomnikse steen, maar kende talrijke jongere verbouwingen van baksteen. Een belangrijk gedeelte van deze constructie wordt in het nieuwbouwproject geïntegreerd. Ten zuiden van de Onze-Lieve-Vrouwekerk bevond zich een andere muur die duidelijk te linken was aan het afgesloten areaal omheen de parochiekerk. Aan de noordzijde van deze muur, binnen het kerkareaal, kon een concentratie aan kindergraven vastgesteld worden.

10. Het eerste abtshuis, 15de eeuw

Een aantal constructieresten en archeologische sporen kunnen worden geassocieerd met het abtshuis waarvoor abt Gerard van Leeuwaerde het bouwinitiatief nam en dat in plattegrond ook terug te vinden is op het zogenoemde Rode Plan³⁰. Dit abtshuis kwam tot stand op het westelijke deel van de vroegere monnikenkerk en de oostelijke helft van het vroegere atrium. Gerecupereerde bouwdelen en gerecupereerde natuursteen werden vermengd met nieuwe bouwstenen, voornamelijk bakstenen van ca. 25 x 12 x 6 cm en een witte kalkmortel. Hoewel zeer fragmentarisch kunnen de muursporen toch gelinkt worden aan wat de iconografie te bieden heeft, meer bepaald de plattegrond zoals voorgesteld op het *Rode Plan*³¹ en een tekening van Arent Van Wijnendale³² die de noordgevel van de monnikenkerk in beeld brengt (afb. 21a, b en c). Daarop is ook een gedeeltelijke opstand te zien van het abtshuis dat mogelijk in de 15de eeuw op de plaats van de vroegere westbouw van de monnikenkerk werd opgetrokken. Volgens geschreven bronnen kan dit geschied zijn na een grote brand die in 1378 een belangrijk gedeelte van de abdijgebouwen, waaronder de kerk vernielde³³. Bij de opgravingen werden evenwel geen brandsporen vastgesteld.

11. Het 18de-eeuwse abtspaleis

Het middendeel van het plein werd in de 18de eeuw voor het grootste deel ingenomen door een luxueuze prelaatswoning, ook wel abtspaleis genoemd³⁴. In 1727 nam abt Antoine Musaert (1720-1730) het initiatief om op enige afstand van de pas voltooide barokkerk het oudere abtshuis te vernieuwen en uit te breiden (afb. 22a en b). De iconografische bronnen tonen een oost-west-georiënteerd gebouw waarvan de langsgevels meer dan 70 m lang waren en

³⁰ RG, Kaarten en plannen, nr. 205.

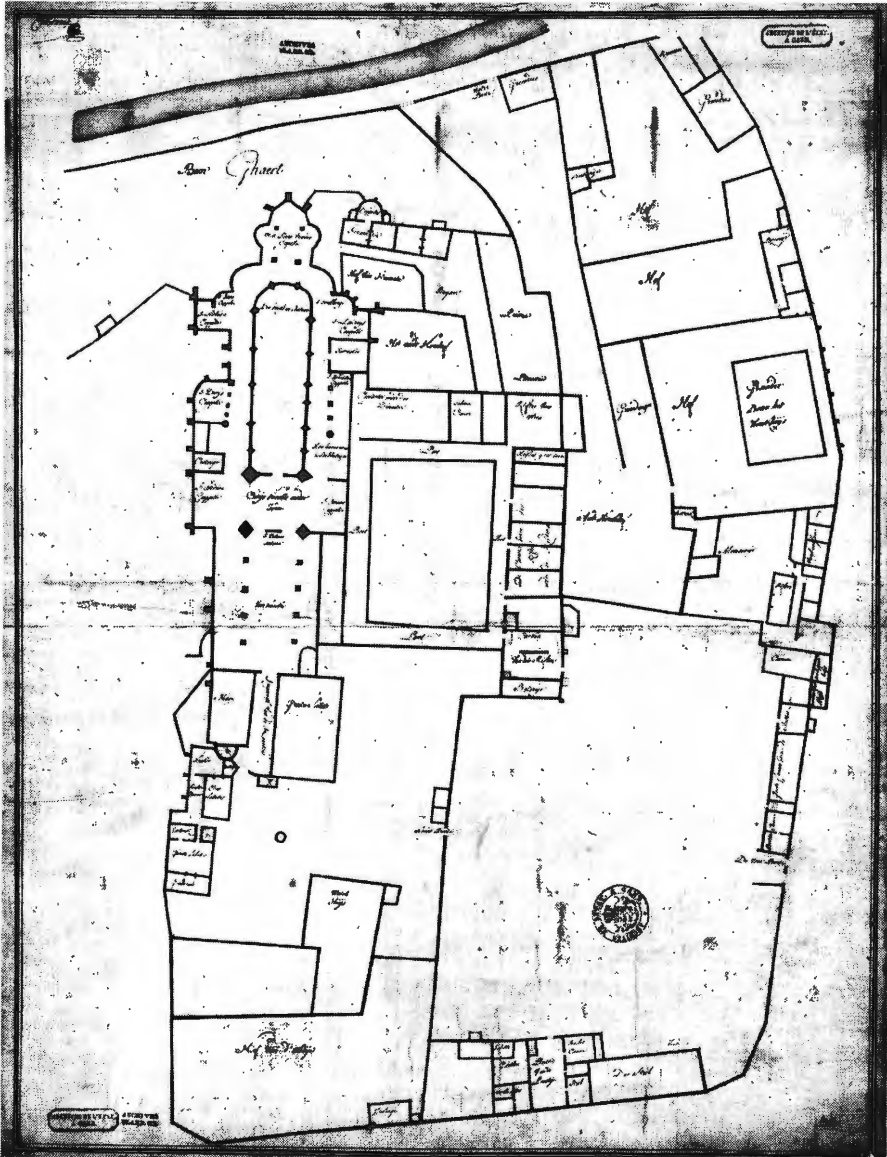
³¹ RAG, kaarten en plannen, nr. 205.

³² Stadsarchief Gent, Atlas Van Wijnendale.

³³ Partiële gegevens over de bouwgeschiedenis van de monniken- of abdijkerk en over het eerste abtshuis, zijn te vinden bij DERUELLE, M., 1933, DHANENS, E., 2003 en VAN DRIESSCHE, R., *De Sint-Pietersabdij te Gent. Archeologische en kunsthistorische studie*, Gent, 1980.

³⁴ Zie ook: BERINES, G. & VAN SIMAEY, C., *Abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand*, in: *Monasticon belges*, Liège, 1988, dl. VII/1, p. 149-150.

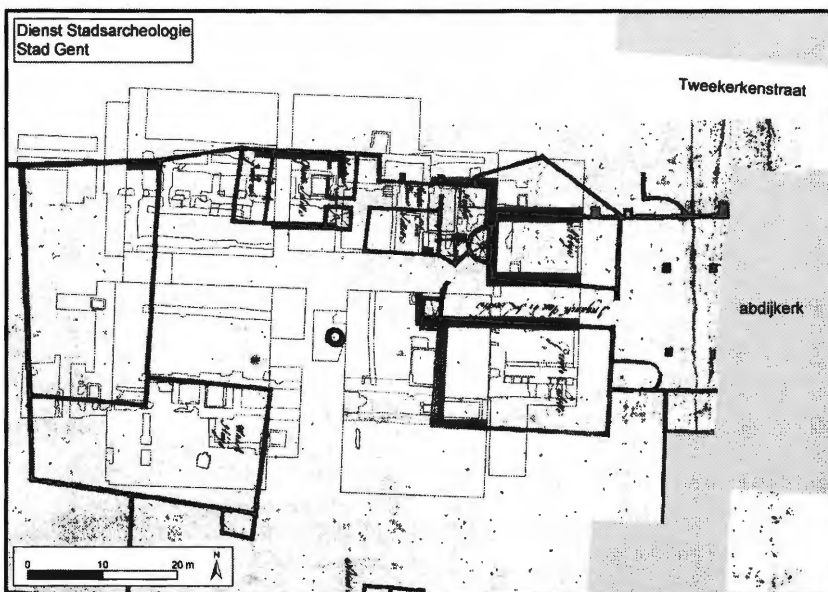
ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK OP HET SINT-PIETERSPLEIN

Afb. 21a Rode plan (zicht op de 15de eeuwse situatie) -
copyright Rijksarchief, Fonds kaarten en plannen

*Afb. 21b Tekening van Arent Van Wijnendale -
copyright Rijksarchief, Fonds kaarten en plannen*

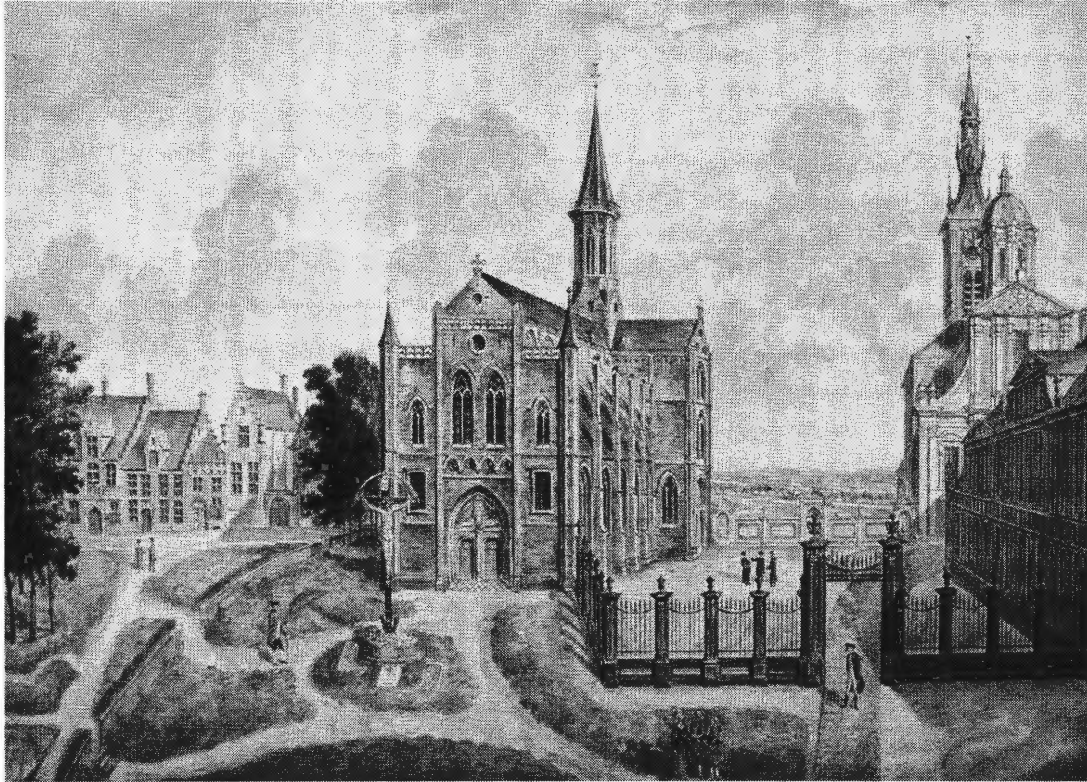
Afb. 21c Projectie van de archeologische sporen op het Rode Plan -
copyright Rijksarchief, Fonds kaarten en plannen

een classicistische architectuur tonen³⁵. De grondsporen waren in het noordwestelijke deel voornamelijk als uitbraaksporen te herkennen. Ondanks de uitbraaksporen kon vastgesteld worden dat deze muren deels bestonden uit funderingen van voorgaande bouwstructuren. De aflijning van de uitbraaksporen in combinatie met een bewaarde plattegrond maakte het mogelijk verscheidene kamers te onderscheiden. Aan de noordwesthoek werd, gedeeltelijk in uitbraakspoor en deels in bewaarde fundering, de afsluitmuur tussen de parochiekerk en abtspaleis teruggevonden. Correcer betreft het hier twee funderingsresten. Eén ervan kan aan de hand van geschreven bronnen en beeldmateriaal beter worden geduid. De luxueuze en rijk versierde tuinmuur tussen het (voormalige) abtsgebouw en de (verdwenen) parochiekerk van Onze-Lieve-Vrouw is duidelijk zichtbaar op een schilderij dat Jean van Doorselaere in 1733³⁶ vervaardigde. Met deze afsluiting wilde abt Antoine MUSAERT (1820-1830) de ruimte tussen de abdijkerk en de Onze-Lieve-Vrouwekerk afschermen *tegen dieven en andere inconvenienten*³⁷. De afsluiting, in de bronnen van die tijd balustrade genoemd, was opgevat als een hekwerk tussen pilasters

³⁵ Zie voornamelijk: SAG, Atlas Goetghebuer en RAG, Kaarten en Plannen, nr. 207.

³⁶ Gent, Kunsthal Sint-Pietersabdij.

³⁷ Met dank aan historicus Daniel Lievois voor het ondersteunende archiefonderzoek.

Afb. 22a Schildering van J. van Doorselaer met op de voorgrond de "ballustrade" - copyright Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

Afb. 22b De 18de eeuwse prelaatswoning, P.J. Goetghebuer, 1810 - copyright Stad Gent, Stadsarchief

van hardsteen uit Ecaussines, die met gebeeldhouwde vazen waren bekroond. De indeling in vakken met pilasters was in de opgegraven muurresten terug te vinden. Dit geldt ook voor de toegang die vanaf dan trouwens de hoofdingang van de abdij werd. De afsluitmuur had een noord-zuidverloop tot ongeveer halverwege zijn traject waar het afboog tot de zuidwesthoek van de parochiekerk. Deze fundering was eveneens een hulp bij het lokaliseren van de parochiekerk. De andere funderingsresten waren van een gelijkaardige afsluiting. Het betreft meer bepaald een eerste poging, die echter nooit verder afgewerkt werd. Hij omsloot ook een iets kleiner areaal.

Omdat de oostzijde van het gebouw bijna volledig onderkelderd was, bleven de resten daar beter bewaard. Funderingen en opgaand muurwerk waren opgebouwd met bakstenen van ca. 25 x 12 x 5 cm en opgevoegd met witte kalkmortel (afb. 23). Deze kelderzone bestond uit een circulatieruimte met daarin restanten van een trapstructuur en drie kelders van verschillende grootte. Sporadisch bleven in de kelders vloerfragmenten bewaard. Aansluitend bij deze kelders troffen de onderzoekers twee citernes aan die door middel van een overloop met elkaar waren verbonden. Deze waren gedeeltelijk aangelegd tussen de restanten van het atrium. De citernes waren voorzien van een vloer in Doornikse kalksteen, met baksteen aan de randen. Het vondstengoed uit deze structuren van het abtshuis kan in de 17de-18de eeuw worden gesitueerd en vertoont op het eerste gezicht heel wat gelijkenissen met de huisraad die in 1973-1976 in de infirmeriesector werd opgegraven.

12. Na de opheffing

Met de Franse periode en de opheffing van de abdij kwam aan deze grootsheid van het abtshuis een einde. Reeds in 1799 namen de slopingswerken een aanvang. In 1846 werd besloten om een nieuw magazijn voor de kazerne te bouwen, deze keer vlakbij de kazerne zelf, op het Sint-Pietersplein, aan de noordzijde van de Sint-Pieterskerk. Terwijl het oorspronkelijk alleen de bedoeling was om het terrein tussen dit magazijn en het toenmalige Apostelinenklooster (huidig rustoord Onze-Lieve-Vrouw-ter-Vliet) te verkavelen, werd er vrij snel beslist om het hele plein opnieuw aan te leggen. Het toenmalige plein was ongeveer 425 bij 90 tot 200 m, en liep van de Blandijnberg over de Sint-Amandstraat tot voorbij het Kramersplein. Door de heraanleg zou het plein in oppervlakte gehalveerd worden, maar niettemin zou het nog steeds het grootste plein van Gent zijn. De eerste percelen werden verkocht in 1847, maar ondanks de verplichting om binnen de drie jaar na aankoop te bouwen, was het plein pas volledig afgewerkt in 1872 toen het laatste huis was gebouwd³⁸. De vier zijden van het plein werden omgeven

³⁸ Met dank aan Karolien Heirman en Daniel Livois voor het nieuwe historisch, bouwhistorisch en kadastraal onderzoek in het kader van het Project Sint-Pietersplein. Zie ook: DECAVELE, J., e.a., *Een vreemde eend in de Belgische bijt. Gent in de periode 1830-1860*, Gent, 1980, passim.

Afb. 23 Overzicht van de kelders uit het abtspaleis -
copyright Stad Gent, Stadsarchief

door neoclassicistische gevels naar het ontwerp van Charles-Leclerc-Restieaux: afwisselend met sobere en rijk gedecoreerde traveeën. Het hippodroom-vormige middenplein was omzoomd door een dubbele bomerij, dat ter hoogte van de kerk onderbroken was om ongehinderd zicht te bieden op dit monumentale gebouw. Rechtover deze barokkerk werd aan de andere kant van het plein een terras aangelegd dat dienst moest doen als locatie voor de kermis en andere feestelijkheden. Dit 3 m hoger gelegen terras was bereikbaar via een monumentale trappartij die door zijn oorspronkelijk witte kleur, perfect in harmonie was met de witte gevels van het plein.

Tot 1962-1964 was het middengedeelte van het Sint-Pietersplein niet geplaveid, maar afgedekt met een laag zwarte sintels die ook bij de opgravingen zichtbaar werd. In deze sintellaag werden tal van kuilen gegraven, onder meer paalkuilen van allerhande activiteiten die op het Sint-Pietersplein werden georganiseerd. Bijzonder opvallend waren de kuilen met gebroken kleipijpjes, afval van schietkramen van de opeenvolgende kermissen. Sinds 1847 immers was het Sint-Pietersplein de plaats van de Gentse Halfvastenfoor.

13. Ter afsluiting

Het archeologisch onderzoek van Tweekerkenstraat en Sint-Pietersplein is nog helemaal niet afgerond. Deze bijdrage geeft een weerslag van de eerste terreinbevindingen en hun algemene situering binnen de chronologie van de Sint-Pieterssite. De wetenschappelijke uitwerking van alle sporen en het bijbehorende vondstenmateriaal moet het mogelijk maken deze eerste inzichten te verfijnen en in de interpretaties bij te sturen³⁹.

³⁹ Met dank aan Marie Christine Laleman voor de eindredactie van deze bijdrage.